

Mezinárodní vztahy: nositel i oběť internacionalizace

Mezinárodní vztahy: the bearer and victim of internationalisation

PETR DRULÁK

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

drulak@kap.zcu.cz

ORCID

<https://orcid.org/0000-0001-9909-2176>

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.500>

Ukončení časopisu *Mezinárodní vztahy* (dále MV) je vhodnou příležitostí k reflexi časopisu i stejnojmenného českého oboru. Časopis zaniká, i když pod stejným názvem v angličtině a výlučně s anglickými texty má Ústav mezinárodních vztahů (ÚMV) nadále vydávat odborný čtvrtletník. Jazyk totiž patří k podstatě časopisu, a to i odborného, není pouhým přidruženým rysem jako např. podoba obálky či grafická úprava, jejichž změna se podstaty nedotýká. Nejsme tedy svědky podružné změny v rámci kontinuity, takových MV za téměř šedesát let své existence zažily bezpočet.

Souvislost s oborem je dána tím, že u nás, podobně jako v zahraničí, obor „*existuje především v časopisech*“ (WAEVER 1998: 697). Přesto obor není pouze časopisem, tvoří ho také výzkumné a pedagogické instituce, včetně ÚMV, který v českém prostředí plnil specifickou roli. Svůj smysl pak obor odvozuje od vnějších vazeb, z nichž dvě jsou nejpodstatnější: s českým působením v realitě mezinárodní politiky a s mezinárodním oborem mezinárodních vztahů.

Tato stať začíná teoretickou reflexí těchto dvou vazeb. V jejich světle pak reflektuje významné momenty historie časopisu MV. Dochází k závěru, že jeho zánik je důsledkem nevládnuté internacionalizace českého oboru mezinárodní vztahy.

Před samotným výkladem je na místě objasnit autorova východiska; každá, i sebeakademičtější pozice z něčeho vychází. Z části jsou dána předchozí drahou: šéfredaktora tohoto časopisu, profesora mezinárodních vztahů, ředitele ÚMV, náměstka ministra zahraničních věcí a velvyslance. Z části vycházejí i z její kritické reflexe. Také se však opírají o předpoklady centrality jazyka a státu. Jazyk není pouhým neutrálním médiem vyjadřujícím na jazyce nezávislé myšlenky, nýbrž prostředím, které myšlenky spoluutváří.¹ Český obor mezinárodní vztahy tedy ke svému plnému rozvoji potřebuje češtinu, což samozřejmě neznamená, že by se místní badatelé měli odborně vyjadřovat pouze česky; pro příslušníky menších národů a oborů platí povinnost odborné vícejazyčnosti.

Druhý předpoklad se týká státu. Národní stát zůstává směrem dovnitř základním rámcem demokracie a směrem ven hlavním stavebním kamenem mezinárodní politiky.² K významným výzkumným otázkám českého oboru mezinárodní vztahy proto nutně patří reflexe českého

státu a společnosti v mezinárodních souvislostech. To nijak neomezuje výzkumný záběr, který zahrnuje jak empirické jevy, jež jsou pro zdejší stát a společnost významné, tak i metodologické, teoretické a meta-teoretické otázky výzkumu.

NEZÁVISLOST A INTERNACIONALIZACE V OBORU MEZINÁRODNÍ VZTAHY

Stanley Hoffmann před několika desetiletími vymezil mezinárodní vztahy jako „americkou sociální vědu“ (HOFFMANN 1977/1995). Americkou převahu v mezinárodním oboru vysvětluje výsadním postavením USA ve světové politice. Argumentuje, že mimo USA se buď žádná velká mezinárodně-politická rozhodnutí nedělají, a tudíž tam ani není potřeba mezinárodní vztahy zkoumat, anebo se dělají, ale v podmínkách nesvobodných společností, které neumožňují rozvoj nezávislého oboru. Hoffmannovo vymezení je stále platné co do sociální vědy (NEUMANN 2014). I americká dominance přetrvává, ale vzhledem k posilování některých západoevropských směrů výzkumu oboru může být dnes přesnější mluvit o západní sociální vědě či o tvořícím se (západo)evropském jádru (MALKSOO 2021).

Hoffmann se dotýká dvou klíčových vztahů: výzkumu s praxí a oboru národního s nadnárodním. První vztah pojímám jako otázku nezávislosti, ten druhý jako otázku internacionalizace. Obě otázky souvisejí s pojetím mezinárodních vztahů jako „sociální vědy“ spíše než humanitního oboru. Nejde pouze o akademické nálepky. Sociální věda hledá obecné vzorce, které se napříč časem a prostorem opakují, nejlépe kauzální zákonitosti. Humanitní pojetí se zaměřuje na jedinečnost bez nároku na explicitní zobecnitelnost. Nicméně zobecňuje už tím, že používá obecné pojmy, ale činí tak většinou vskrytu bez jasných pravidel, neboť pravidla by se srážela s jedinečností.

Ačkoliv obě pojetí se v praxi prolínají, na pojmové úrovni odpovídají rozdílu mezi vysvětlením a porozuměním (HOLLIS – SMITH 2000). V mezinárodních vztazích máme oba přístupy, ale jejich vliv a použití se liší podle národního prostředí, v němž se obor vyvíjí. Jeden obvykle převáží a pak určuje standard, jemuž se druhý přizpůsobuje a vůči němuž se případně vymezuje. Americký obor se během druhé velké debaty ustavuje

jako sociálně-vědný, čímž předepisuje standardy ostatním. Evropské obory vycházející z humanitní tradice se s tím musejí vypořádávat.

Směr k sociální vědě také posiluje nezávislost na politické moci (především státu). Obor tím zdánlivě získává pozici nezávislého rádce či napomínatele, ve skutečnosti se však vzdaluje i od praktických potřeb. Vytváří a prohlubuje výzkumné specializace a upevňuje sdílení termínů, pojmů a metod, čímž posiluje vlastní identitu a výzkumnou nezávislost. Na druhé straně se tím uzavírá před jinými obory a praktickými uživateli. Jeho výstupy se pro nezavěšeného čtenáře stávají nesrozumitelnými. Ale zatímco nepřístupnost přírodovědného výzkumu širšímu publiku je vykoupena jeho novými, prakticky použitelnými objevy, obor mezinárodní vztahy nic podobného nabídnout nemůže. Nesrozumitelnost se pak pojí s bezvýznamností (NAPŘ. DESCH 2015).

Tento trend původně vyvolaný sociálně-vědním obratem druhé velké debaty pokračuje i třetí velkou debatou. Nastupující kritičtí teoretici označují dosavadní teorie za pouhé nástroje k řešení problémů a obracejí pozornost k meta-teoriím (COX 1986). Obor tím dále posiluje svoji nezávislost i filozofické základy, což samo o sobě může mít i praktický význam (JAHN 2017), ale současně si podobně jako středověká teologie vytváří vlastní, praxi vzdálený svět. Není divu, že přelomová díla oboru (NAPŘ. WALTZ 1979 ČI WENDT 1999) nepřinášejí nic, co by nebylo známo z předchozího myšlení, pouze to formulují jazykem taženým vědou nebo filozofií, který je mimo obor nesrozumitelný. Vedle toho však vzniká řada užitečných studií; prakticky relevantních, neboť odpovídají na reálnou potřebu, i akademicky kvalitních, neboť jsou založeny na jasném pojmu a metodě. Je přitom vedlejší, zda jsou orientovány realisticky, kvantitativně, feministicky či jakkoliv jinak.

Vedle výzkumu užitečného a zbytečného platí také odlišení výzkumu nezávislého od poplatného mocenským zájmům. Výzkumu užitečnému hrozí poplatnost a nezávislému zbytečnost. Proč? Posilování autonomie dovoluje oboru nárokovat nezávislost vůči praxi, jež má být zárukou kvalitního výzkumu. Současně je však relativizována závislost na zdrojích prostředků a zdrojích informací. Ačkoliv tyto závislosti se týkají většiny výzkumných oborů, informační závislost je ve výzkumu mezinárodní politiky mimořádně silná. Klíčové informace často nejsou ani s odstupem času veřejně dostupné a výzkumníci je získávají rozhovory

s přímými účastníky či jejich spolupracovníky. To vyžaduje vzájemnou důvěru a ochotu účastníků sdílet neveřejné informace, což ovšem vede k riziku, že výzkum se stane poplatným svému předmětu. Touto poplatností je ohrožen zejména humanitně orientovaný výzkum aktuálních událostí, který svým zaměřením na jedinečnost nejlépe odpovídá potřebám praxe; jakkoliv disponuje metodologickými nástroji, jimiž lze tuto poplatnost do určité míry neutralizovat.

Na druhou stranu výzkum se může také věnovat čistě teoretickým otázkám nebo se empiricky opřít i o veřejně přístupná data, v popisech historických událostí, archivech, statistických databázích či tematických korpusech, které je možno vyhodnocovat metodami sociálně-vědného výzkumu. Zde pak hrozí druhé úskalí. I když závěry nebudou zatížené těžko srozumitelným jazykem, jak se stává, často budou příliš obecné a nejednoznačné, což omezuje jejich užitek. To, že užitečnému výzkumu hrozí poplatnost a nezávislému zbytečnost, samozřejmě nevylučuje existenci užitečného a nezávislého výzkumu, ani toho zbytečného i poplatného zároveň.

Problém internacionalizace se dotýká především badatelů působících mimo anglosaská centra. Mohou si vybrat několik cest, jimiž se budou k nadnárodnímu oboru vztahovat. Loke a Owen (2022) jich rozlišují sedm. První dvě jsou národní (oddělenost, služba státnímu zájmu) a autoři článku jimi zjevně opovrhují. Zbývající cesty jsou internacionalizační, více méně odpovídají logikám realismu, liberalismu a kritickým přístupům; což je interpretace má, nikoliv autorů. Dvě realistické cesty vycházejí z mocenské převahy centra a nabádají k napodobování západních vzorů (důslednému či lokálně citlivému), liberální cesta sází na otevřenost akademických center přijímajících nové podněty (pluralismus), zatímco dvě kritické cesty sní o radikální změně centra z okrajů (odpor a emancipace).

Co nám to říká o povaze internacionalizace? Lze očekávat, že bude mít realistický charakter více či méně citlivé asimilace. Tomu odpovídá Hoffmannovo stále platné pojetí „americké“ vědy, do níž se ostatní zapojují. Hlavní výzkumná a výuková centra i časopisy jsou na amerických univerzitách, které příležitostně doplňují výzkumné instituce ve Velké Británii, Kanadě či jinde v anglosaském světě, hlavními vydavateli jsou americká a britská nakladatelství. Nicméně tuto hegemonii také umožňuje pojetí mezinárodních vztahů jako sociální vědy. Na rozdíl od humanitního pojetí

chce nabídnout standardy, pojmy, teorie a metody, jež mají být univerzálně použitelné, a tudíž mají umožnit plnoprávnou účast v oboru badatelům v kterékoliv části světa. Ve skutečnosti však vycházejí z amerických kategorií, obohacených o prvky ze západoevropské intelektuální tradice.

To nevyklučuje, že dostatečně silné obory mimo USA si vydobydou místo na slunci, čímž navíc potvrdí liberální rétoriku amerického centra o jeho vlastní pluralitě a otevřenosti. Během studené války se to však podařilo pouze Britům, kterým nakonec byla uznána „anglická škola“. Jistě tomu napomohla angličtina, výzkumná a vydavatelská infrastruktura, tradice imperiálního myšlení i politická loajalita Londýna k Washingtonu. Západní Evropě se navzdory jejímu potenciálu dlouhá desetiletí nic podobného nedařilo (WAEVER 1998, JOERGENSEN 2000), teprve v posledním desetiletí se prosazuje i západoevropský hlas; vzniká vlastní profesní organizace, rozvíjejí se evropské časopisy a např. obor evropských studií je dnes ovládán americkými přístupy v menší míře než v minulosti.

Vědomí úpadku americké hegemonie dnes pak posiluje uvnitř USA liberální volání po větší pluralitě, např. iniciativou Global IR,³ zahrnující Čínu, Indii, Afriku a další pomíjené části světa. Na jedné straně se tento zájem setkává se zájmem o postkoloniální přístupy na amerických univerzitách. Na druhé straně se tento zájem zásadně rozchází s liberálním pluralismem, jeho autoritářský aktivismus vychází z radikálních odnoží kritických teorií (feministické, genderové, klimatické, postkoloniální) a usiluje o rozbití tradičních struktur (vědeckých oborů i společnosti). Kritické cesty odporu a emancipace se uskutečňují jako strategie amerického univerzitního aktivismu, nicméně badatelé ze zbytku světa je mohou vnímat jako boj, který se jich netýká, a další americký export teorií. Mohou dát přednost národním cestám.

Tito badatelé jsou buď na periferii, představované anglosaskou druhou ligu a badateli odjinud integrovanými do nadnárodního oboru, nebo uzavřeni v autonomních národních oborech, které ten americký sice mohou vnímat, ale svojí výzkumnou a publikační činností se ho neúčastní. Každý národní obor je ve srovnání s tím nadnárodním nedostatečný (velikostí, konkurencí, produkcí), současně však i nutně otevřenější místním tématům i způsobům myšlení a vyjadřování. V jedné a téže zemi často nalézáme oba typy strategií. V severní Evropě převažuje internacionalizace do

periferie nadnárodního oboru, jinde v Evropě, a většinou mimoevropského, neanglosaského světa, mají hlavní slovo národní obory. Badatel v tomto prostředí může stát před volbou, zda být řadovým členem nadnárodního oboru, nebo hvězdou toho národního.

I rozlišení mezi nadnárodním, americkým oborem a obory národními má důsledky pro vztah s praxí. V USA vznikl silný, nadnárodní obor, který si stanovuje vlastní akademická kritéria kvality a témata výzkumu. Ta se jen částečně kryjí s potřebami praxe americké a postrádají jakoukoliv souvislost s praxí v jiných částech světa. Internacionalizace, tedy integrace do amerického oboru (vyjádřená publikacemi ve směrodatných časopisech a u angloamerických nakladatelů), je tudíž spojena s akademickým uznáním, ale obvykle se mívá s potřebami praxe. Těm naopak bude otevřenější národní obor v důsledku strukturálního tlaku vyvíjeného příslušnými národními institucemi. Na druhou stranu jeho výstupy budou často trpět nedostatky v akademické kvalitě, neboť nejsou vystaveny takovému akademickému tlaku jako internacionalizované výstupy.

V posledních třiceti letech prošel český obor podobně jako řada jiných oborů ve střední Evropě napodobovací internacionalizací a skončil na okraji. Převažuje názor, že se nachází na semiperiferii (KRATOCHVÍL 2016; RŮŽIČKA 2016) a podle všeho se z ní hned tak neposune (EBERLE ET AL. 2021). Konec sovětského bloku vedl paradoxně k degradaci regionu ze světa druhého do třetího podřízeného západnímu panství (KUUS 2004: 475). Řada badatelů se proto na region dívá očima postkoloniálních teorií (TRUBINA ET AL. 2020; MALKSOO 2021). Ale tato perspektiva je zavádějící, neboť opomíjí důsledky dvou zásadních střeoevropských odlišností: státy regionu samy usilovaly o včlenění do západní sféry⁴ a nenacházejí se na severo-jihní ose mezi bývalými metropolemi a koloniemi (MÜLLER 2020; JEHLIČKA 2021).

Reflexe podnícená padesátiletím časopisu MV potvrdila badatelskou bezradnost odpovídající tomuto postavení. Tehdejší ředitel ÚMV navrhoval postkoloniální import ze Západu, patrně doufal, že diskurz „hybridity“, „mikry“ a dalších postkoloniálních zaklínadel pomůže nápravě (KRATOCHVÍL 2016). Bývalý pracovník ÚMV a badatel jednoho z nejprestižnějších britských pracovišť do Česka vzkázal, v duchu „chudoba cti netratí“, že semiperiferie nabízí takové badatelské možnosti, o nichž se centru ani nesní, a že by je čeští badatelé měli začít konečně využívat (RŮŽIČKA 2016). Nicméně i knížecí

rada může stát za zamyšlení, zejména když upozorňuje na svobodu výzkumu na (semi)periferii a diktát politické korektnosti v centru. Vybízí totiž k novému zájmu o národní cestu navzdory politicky korektní demonizaci, které se jí v centru dostává (LOKE – OWEN 2022).

ŠEDESÁTÁ LÉTA – HRANICE NEZÁVISLOSTI

Nezávislost a vztah k praxi byly velkými tématy nově založeného československého oboru mezinárodní vztahy i jeho odborného časopisu v druhé polovině šedesátých let. Tehdejšími badatelům šlo o dvojí nezávislost: zahraničněpolitickou (Prahy na Moskvě) a výzkumnou (na politickém rozhodování). Hlavní oporou nezávislosti byl argument vědy, ale napomáhala jí také internacionalizace nesovětským směrem. Časopis byl hlavním médiem i svědkem těchto pohybů.

Periodikum MV vzniká v roce 1958 jako ročenka tehdy čerstvě založeného Ústavu pro mezinárodní ekonomiku a politiku), ÚMPE (DRULÁK 2002), tedy instituce zřízené ministerstvem zahraničních věcí podle sovětského vzoru IMEMO (Institut mirovoj ekonomiky i meždunarodnych otnošenij), s níž získává český obor mezinárodních vztahů vlastní institucionální zázemí. Od roku 1966 začíná vycházet stejnojmenný čtvrtletník, který má plnit funkci „orgánu ... [všech], kteří na různých pracovištích a v různých disciplínách zkoumají problémy mezinárodně vztahové“ (ŠNEJDÁREK 1966: 13). Články, které pak časopis přinášel, utvářely identitu nově vznikajícího oboru, zejména reflexí vztahu k praxi, k mezinárodnímu prostředí i metod výzkumu.

Samotné založení ÚMPE a následně odborného čtvrtletníku bylo zásadním aktem emancipace výzkumu mezinárodních vztahů i zázemím úvah o samostatnější zahraniční politice. Vše se odehrávalo v podmínkách centralizovaného sovětského bloku, kde např. platilo, že výchova špičkových československých diplomatů neprobíhala doma, nýbrž na moskevském MGIMO. Tyto podmínky podobnému vývoji zpočátku nenahrávaly. Až uvolňování napětí mezi oběma supervelmocemi od druhé poloviny padesátých let vytvořilo prostor pro větší autonomii vazalských států uvnitř bloku a tím i vznik oboru (DRULÁK 2002). Vydávání odborného českojazyčného časopisu bylo stvrzením postavení Československa jako místa, jež má ambici přispívat k mezinárodnímu působení sovětského bloku, a také

potvrzením nároku československého oboru ideově vstupovat do tohoto procesu. Jakkoli nepřipadalo v úvahu, že by se československá zahraniční politika osamostatnila od sovětské, možnost vlastního prostoru v rámci východního bloku se reformním komunistům, jiní autoři nebyli, jevila jako reálná (KOTYK 1968; ŠEDIVÝ 1966A). Studium jugoslávské zkušenosti potom mělo vyloženě subverzivní charakter, neboť se jednalo o zakladatele hnutí nezúčastněných, a tudíž nositele na Moskvě zcela nezávislé zahraniční politiky.

Obor hájil svoji autonomii vůči zahraničněpolitické praxi jednak svojí vědeckostí a jednak loajalitou svých příslušníků k politickému systému (vyjádřenou na základní úrovni členstvím v komunistické straně) (DRULÁK 2002). Oč se tato vědeckost opírala? V debatě o pojetí oboru jako vědy se na stránkách časopisu střetávali přívrženci formálních metod se zastánci historických metod. Nicméně články, které byly publikovány, se téměř nikdy o formální metody neopíraly. Jednalo se o politicky orientované analýzy založené na studiu dokumentů, jež však ve valné většině nebyly výsledkem systematické výzkumu, ani nemohly být jednoznačně metodologicky zařaditelné; což však nebylo neobvyklé ani v předních anglosaských časopisech té doby. Na druhou stranu se pokoušely mluvit k praxi jazykem praxe. Nicméně hned první článek prvního čísla, z pera šéfredaktora (ŠEDIVÝ 1966A), byl cenzurován ministerstvem zahraničních věcí a operativně nahrazen článkem ředitele ÚMPE, který poněkud paradoxně obhajoval nezávislost výzkumu (ŠNEJDÁREK 1966). Koncepti oboru a jeho autonomii na politické praxi se potom věnovala celá řada dalších statí (KRÁTRÝ 1966; ORT 1966, 1968; PLAČEK 1966; REDAKCE 1967).

Úsilí o nezávislost podporovala internacionalizace. Závislost na sovětském oboru, vyplývající ze zařazení Československa do sovětského bloku, byla vyvažována explicitním zájmem o výzkum míru a o jugoslávské bádání jakož i citacemi americké literatury. Zdroje dobré vědecké praxe hledali badatelé i v zahraničí. Ačkoliv v debatách se pochopitelně často odvolávali na sovětskou praxi, zejména stoupenci formálních přístupů poukazovali na sovětské pokusy o zvědečtování výzkumu mezinárodních vztahů, skutečnou inspiraci hledali jinde. Někteří výzkumníci odkazovali na soudobé autority amerického oboru mezinárodní vztahy (SOJÁK 1966), ale z hlediska strategické orientace je podstatnější, či články ze zahraničí si do časopisu našly cestu. Až do roku 1969 nebyla v časopise publikována žádná stať sovětského badatele (INOZEMCEV 1969), ale dva články ze zahraničí se tam

objevily – první z pera šéfa bělehradského ústavu MV ^(MATES 1967) a druhý od zakladatele výzkumu míru Johana Galtunga ^(GALTUNG 1968). Zatímco jugoslávský text vyjadřoval hlubší zájem o prostředí charakterizované nezávislou komunistickou zkušeností, Galtungova stať odkazovala k tehdy nově etablované výzkumné tradici z kapitalistického Západu. Výzkum míru se těšil stále pozornosti ^(ŠEDIVÝ 1966B; ORT 1969), neboť šlo o nezávislý přístup, jenž se stavěl kriticky k mezinárodnímu kapitalismu a navíc nebyl vnímán jako součást amerického oboru.

Po sovětské invazi v roce 1968 je ÚMPE zrušen jako centrum zahraničněpolitického revizionismu a nahrazen ÚMV ^(SOJÁK – HRŮZA 1987), časopis MV se proměňuje na informační bulletin. Mizí úvahy o nezávislosti zahraničněpolitické i výzkumné, mezinárodně vztahové otázky zůstávají, ale není důvod si je klást z československého hlediska.

PO ROCE 1989 – INTERNACIONALIZACE

Obnova zahraničněpolitické nezávislosti v roce 1989 doprovázená geopolitickou orientací k Západu přinesla jak změny v ÚMV, tak i v povaze časopisu. Časopis i obor zažívají tři fáze západně orientované internacionalizace.⁵ První začíná rokem 1989 a spočívá v seznamování se západními debatami o mezinárodních vztazích a jejich výzkumu. Druhá nastupuje s počátkem tohoto století v podobě importu standardů americké sociální vědy do českého oboru. Během druhé dekády 21. století začíná třetí fáze. Odhaluje limity internacionalizace probíhající napodobováním nadnárodního oboru a současně tento trend zesiluje, čímž nastoluje otázku další existence českého oboru.⁶

Obnovovateli oboru na počátku devadesátých let byli bývalí reformní komunisté vyhození z ÚMPE během normalizačních čistek, kteří se pokoušeli navázat na šedesátá léta. Charakter časopisu odrážel tuto realitu, rovněž se ho dotýkaly problémy, jimiž obnovovaný český obor mezinárodní vztahy v devadesátých letech trpěl. Šlo především o nedostatek odborných kapacit způsobený jak izolací od nadnárodního oboru, tak i absencí autonomního domácího výzkumu v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Do časopisu se to promítalo nedostatkem autorů a koncepční nejasností. Vedle odborných statí, které však měly spíše popisný charakter, převládaly publicistické příspěvky bez teoretického a metodologického aparátu i bez odkazů na literaturu. Zatímco v šedesátých letech byl časopis exkluzivním místem debat o povaze výzkumu mezinárodních vztahů a o zahraniční politice, hlavní debata devadesátých let, o národních zájmech, se vedla na stránkách měsíčníku *Mezinárodní politika* a akademické otázky výzkumu nebyly reflektovány vůbec. Z hlediska zainteresované veřejnosti existoval čtvrtletník MV ve stínu měsíčníku. Rozdíl mezi jejich statěmi nebyl většinou dán rozdílem mezi tím, co je odborné, a tím, co je popularizační, nýbrž pouze délkou článku – kratší šly do měsíčníku, delší (obvykle v rozsahu pět až deset stránek) do čtvrtletníku, podle úsudku šéfredaktora, který řídil oba časopisy, ale bez dalšího odborného posouzení.

Celková orientace české společnosti k západu se na úrovni časopisu projevovala především překládáním článků z prestižních západních periodik neakademického charakteru (např. *Foreign Affairs*, *Le Monde diplomatique*, *Internationale Politik und Gesellschaft*), jejichž autoři byli jak významní badatelé, tak i politici. Zejména v první polovině devadesátých let přinášel vedle českých autorů také překlady zahraničních statí velkých jmen mezinárodní politiky (např. Zbigniew Brezinski, Christopher Coker, Jacques Rupnik, Richard von Weizsäcker), čímž si časopis získával čtenáře. Rovněž nechyběla kritická reflexe české zahraniční politiky, zejména pak její přečeňování NATO na úkor OBSE či zanedbávání středoevropské spolupráce (NAPŘ. KOTYK 1995).

Tvář, kterou měl časopis v devadesátých letech, vyjadřovala praktickou orientaci oboru. Články se týkaly aktuálních otázek mezinárodních vztahů i české zahraniční politiky. Nicméně nebyly zaměřeny akademicky, příspěvky českých akademiků většinou nebyly výsledkem teoreticky a metodologicky založeného výzkumu, nýbrž popisnými souhrny faktů. Český a nadnárodní obor se v té době potkávají na úrovni politických debat (rozšiřování EU a NATO, otázky evropské bezpečnosti, postavení Ruska), nedochází však k propojování českého a nadnárodního oboru. Představitelé českého oboru jsou empiricky orientovanými specialisty, nicméně nejsou akademicky vybaveni k produkci výzkumu, jenž se dále mezinárodně uplatnit v nadnárodním oboru. Pokud jsou zapojeni do mezinárodních výzkumných

projektů, připadá jim role šerpů, kteří díky znalosti jazyka a místního prostředí dodávají data západním akademikům (DRULÁK 2001).

Během prvního desetiletí 21. století se český obor mezinárodní vztahy proměňuje. Nastupuje nová generace badatelů, formovaná v devadesátých letech studijní či výzkumnou zkušeností na Západě. Tomu odpovídá i přeměna časopisu inspirovaná standardy nadnárodního oboru. Časopis se proměňuje na ryze odborné periodikum přijímající pouze články s akademickým aparátem na základě principu oboustranně anonymního recenzního řízení, jak odpovídá standardům americké sociální vědy. Z čistě vizuálního hlediska klesá počet článků v čísle, a naopak roste jejich délka do rozměrů odpovídajícím odborným studiím. Zcela se také mění autorský okruh, nové standardy vylučují většinu obnovitelů oboru z devadesátých let, naopak přicházejí mladí autoři.

Časopis zůstává otevřen debatám o aktuálních politických otázkách, ke kvalitní polemice dochází např. při analýze americké zahraniční politiky George Bushe ml. (ŠEDIVÝ 2002; BARŠA 2003). Těžiště zájmu se však přesunuje k otázkám samotného oboru, k nimž časopis hostí dvě výrazné akademické debaty. V roce 2006 se na fóru o epistemologii společenských věd střetávají konstruktivisté s racionalisty a o tři roky později se vede debata o strategické orientaci českého oboru. Časopis má v tomto období ambici být hlavním orgánem a nositelem standardů českého oboru mezinárodní vztahy, což se mu alespoň po určitou dobu daří. Nabízí se však otázka, zda soustředěním na import sociálně-vědných standardů nedošlo k zanedbání jiných, podstatnějších základů zdravého oboru (DRULÁK 2009), k nimž patří reflexe českého postavení ve světě (WEISS – KOŘAN – BENEŠ 2016), české tradice politického myšlení i péče o českou terminologii oboru. Za příklon k ryze akademickému časopisu také platí výrazným omezením okruhu autorů, tudíž i permanentním nedostatkem článků, a poklesem zájmu čtenářů. Jak tehdy poznamenává jeden z obnovitelů oboru devadesátých let, Otto Pick, MV se staly časopisem akademickým, ale také nudným.⁷

Ve druhém desetiletí přichází výzva celkové internacionalizace českých sociálních věd. Tento původně blahodárny proces se v posledních letech projevuje v často bezduchém promítání amerického citačního indexu Web of Science do hodnocení výsledků akademické práce; vede k pochybné posedlosti citačními kvartily. Radikální internacionalizaci zažívá i ÚMV,

který v důsledku masivního přílivu zahraničních vědeckých pracovníků, jejichž výzkum zpravidla není s Českem nijak tematicky svázán, přechází i ve vnitřní komunikaci na angličtinu. Na druhou stranu samotný ÚMV současně ztrácí své dosavadní dominantní postavení v českém oboru v důsledku posilování vysokoškolských pracovišť; co do materiálních podmínek, přístupu k literatuře, zapojení do mezinárodních projektů i vydávání vlastních periodik

V důsledku těchto pohybů přichází časopis o autory. Na českých institucích přibývají badatelé, kteří nepíší česky, a i badatelé, kteří češtinu zvládají, ztrácejí motivaci k publikování v časopise, který nemůže aspirovat na zařazení do zmiňovaného indexu. *Mezinárodní vztahy* se nejprve otevírají článkům v angličtině, jež jsou publikovány vedle českojazyčných, pozoruhodná změna oproti překladům zahraničních statí v devadesátých letech, aby se posléze staly výlučně anglickojazyčným časopisem.

To, že český obor mezinárodní vztahy ztrácí po 56 letech svůj klíčový orgán v podobě odborného časopisu, se může jevit jako nevyhnutelný důsledek internacionalizace, která českému výzkumu vyhrazuje v americkém nadnárodním oboru třetířadé místo (za druhořadou západní Evropou). To by však nemělo zastírat fakt, že nikdy nerozhodují pouze objektivní podmínky, nýbrž konkrétní aktéři, kteří vybaveni institucionální mocí v těchto podmínkách podle svých možností a schopností jednájí. Z hlediska českého oboru se jedná o jednoznačnou ztrátu. Mizí místo, jež by rozvíjelo českou odbornou terminologii a kultivovalo autonomní české myšlení o mezinárodních vztazích.

ZÁVĚR

Časopis MV patřil od svého vzniku k hlavním orgánům československého a později českého oboru mezinárodní vztahy. Promítaly se do něho všechny velké otázky, jimiž disciplína žila a které tato stať pojednala pod pojmy nezávislosti a internacionalizace.

Znamením posunu k větší nezávislosti bylo již samotné založení časopisu v roce 1966, kdy se také v důsledku cenzury prvního čísla ukázaly její hranice. Normalizační zotročení proměnilo někdejší odborný časopis v nezáživný věstník. Obnovení svobody v devadesátých letech ho pak

otevřelo podnětným příspěvkům všeho druhu. Jeho akademizace po roce 2000 sice tuto pluralitu omezila, ale také opřela výzkumnou nezávislost o fundament odbornosti. Ačkoliv ÚMV jako vydavatel časopisu vždy vedl v různých obměnách tentýž spor o nezávislost s ministerstvem zahraničních věcí (DRULÁK 2007), který je dnes v podmínkách válečné propagandy ostřejší než kdykoliv po roce 1989, zánik časopisu s nezávislostí nesouvisí. Je důsledkem nezvládnuté internacionalizace, v níž obor rezignuje na vlastní jazyk, koncepty, témata i kritéria hodnocení.

Mezinárodní vztahy byly od počátku nositelem internacionalizace oboru. V šedesátých letech recenzovaly zahraniční publikace, publikovaly úvahy i programové stati hledající inspirace v západním či jugoslávském výzkumu, dávaly prostor uznávaným zahraničním badatelům. Po roce 1989 překládaly publicistické články významných světových badatelů i politiků a po roce 2000 přibližovaly český obor tomu mezinárodnímu prosazováním sociálně-vědných standardů i publikováním recenzí. Během posledního desetiletí však internacionalizace vede nejprve k česko-anglické dvojjazyčnosti a posléze k anglické jednojazyčnosti, tedy i zániku českého časopisu.

Ačkoliv tento vývoj není výsledkem politického tlaku na výzkum, důsledky pro nezávislost českého myšlení sebou nese. V šedesátých letech symbolizoval českojazyčný časopis český nárok na autonomii v otázkách, o nichž se mluvilo a rozhodovalo v ruštině v Moskvě. Dnes jeho zánik symbolizuje zřeknutí se tohoto nároku v anglickojazyčném prostředí Bruselu a Washingtonu. Na druhou stranu konec MV může také být příležitostí pro periodika univerzitních pracovišť, která zatím neměla důvod profilovat se jako časopis českého oboru mezinárodních vztahů. Jednalo by se o pokračování zmíněného trendu, v němž univerzitní pracoviště přebírají funkce, jež v českém oboru zastávala snad poněkud netypicky instituce zřízená ministerstvem zahraničních věcí.

POZNÁMKY

- 1 Tento předpoklad vychází z české tradice jazykového pojetí národa, má však širší kulturní i akademické souvislosti. Tento lingvocentrismus u nás historicky čerpá z německé romantiky, nicméně v současné americké sociální vědě, jejíž hegemonický vliv působí i ve střední Evropě, je spojen s pojmem „Sapir-Whorfova hypotéza“. Současným stoupencem této tradice je i George Lakoff (Lakoff 2006; Lakoff – Johnson 2002), významný inspirační zdroj analýzy politických metafor.
- 2 Obor mezinárodní vztahy vede dlouholetou debatu o státocentrismu, kterou nemá smysl shrnovat. Mezi klasiky patří k hlavním stoupencům tohoto pojetí např. neorealista Waltz (1979) či konstruktivista Wendt (1999).
- 3 Tyto iniciativy se zatím spíše jeví jako kroky akademické politiky, kterou jsou sice prospěšné z hlediska uplatnění výzkumu z neamerických periferií, aniž by však zpochybněly jazykovou a konceptuální převahu jádra.
- 4 Malksoo (2021), která vychází z postkolonialismu, mluví o „sebeorientalizujícím“ jednání.
- 5 Karlas (2022) ukazuje, jak časopis věrně odráží vývoj oboru.
- 6 Na význam internacionalizace i její kritickou reflexi upozorňují Weiss – Kořan – Beneš (2016).
- 7 Komunikace s autorem na vědecké radě ÚMV mezi lety 2001 a 2003.

ZDROJE

- B Barša, Pavel (2003): Zdroje amerického chování. K diskuzi o transatlantické diferenci. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 38, No. 2, s. 5–22.
- Bull, Hedley (1966): International Theory: The Case for a Classical Approach. *World Politics*, Vol. 18, No. 3, s. 361–377, <<https://doi.org/10.2307/2009761>>.
- C Cox, Robert W. (1986): Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. In: Keohane, Robert O. (ed.): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- D Desch, Michael (2015): Technique Trumps Relevance: The Professionalization of Political Science and the Marginalization of Security Studies. *Perspectives on Politics*, Vol. 13, No. 2, s. 377–393, <<https://doi.org/10.1017/S1537592714004022>>.
- Drulák, Petr (2001): Mezinárodní vztahy – časopis a disciplína. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 36, No 1, s. 5–7.
- Drulák, Petr (2002): Záblesk v totalitní temnotě – pokus o výzkum mezinárodních vztahů v období reformního komunismu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 37, No 1, s. 40–57.
- Drulák, Petr (2007): Ústav mezi pokrokem a věčným návratem téhož. In: Petr Drulák, Petr – Kratochvíl, Petr (eds.): *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: od ÚMPE k ÚMV*. Praha: ÚMV, s. 277–286.
- Drulák, Petr (2009): Přestaňme dohánět, začněme tvořit! Budoucnost českého oboru mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 44, No. 3, s. 95–109.
- E Eberle, Jakob – Smekal, Hubert – Ocelík, Petr – Krpec, Oldřich (2021): Political science in Central and Eastern Europe: integration with limited convergence in Czechia. *European Political Science*, Vol. 20, s. 183–203, <<https://doi.org/10.1057/s41304-020-00311-9>>.
- G Galtung, Johan (1968): Výzkum míru: věda, nebo zahalená politika? *Mezinárodní vztahy*, Vol. 3, No. 1, s. 39–55.
- H Hoffmann, Stanley (1977/1995): An American Social Science: International Relations. In: Der Derian, James (ed.): *International Theory: Critical Investigations*. New York: New York University Press, <https://doi.org/10.1007/978-1-349-23773-9_9>.

- Hollis, Martin – Smith, Steve (2000): *Teorie mezinárodních vztahů: Interpretace a porozumění*. Brno: CDK.
- I Inozemcev, Nikolaj N. (1969): Aktuální úkoly teoretického bádání. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 4, No. 4, s. 39–43.
- J Jahn, Beate (2017): Theorizing the Political Relevance of International Relations Theory. *International Studies Quarterly*, <<https://doi.org/10.1093/isq/sqw035>>.
- Jehlička, Petr (2021): Eastern Europe and the geography of knowledge production: The case of the invisible gardener. *Progress in Human Geography*, Vol. 45, No. 5, s. 1218–1236, <<https://doi.org/10.1177/0309132520987305>>.
- Joergensen, Knud Erik (2000): Continental IR Theory: The Best Kept Secret. *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 1, s. 9–42, <<https://doi.org/10.1177/135406610006001002>>.
- K Kaplan, Morton (1966): The New Great Debate: Traditionalism Vs. Science in International Relations. *World Politics*, Vol. 19, No. 1, s. 1–20, <<https://doi.org/10.2307/2009840>>.
- Karlas, Jan (2022): Mezinárodní vztahy 2000–2017: rozbor jedné základní etapy vývoje časopisu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 57, No. 4, s. 75–94, <<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.497>>.
- Kotyk, Václav (1967): Historiografie a mezinárodní vztahy. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 2, No. 2, s. 49–53.
- Kotyk, Václav (1968): Demokratické a československá zahraniční politika. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 3, No. 2, s. 3–11.
- Kotyk, Václav (1995): K problematice zahraničněpolitické koncepce České republiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 30, No. 4, s. 65–73.
- Kotyk, Václav (2007): Výzkum vztahů mezi socialistickými státy v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii. In: Drulák, Petr – Kratochvíl, Petr (eds.): *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: od ÚMPE k ÚMV*. Praha: ÚMV, s. 31–54.
- Krátký, Karel (1966): Řízení vědeckého výzkumu mezinárodní problematiky v ČSSR. *Mezinárodní vztahy*, No. 1, No. 1, s. 78–79.
- Kratochvíl, Petr (2016): Strukturální problémy české sociální vědy. O hybridním charakteru oboru mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 51, No. 1/2016, s. 17–29.
- Kuus, Merje (2004): Europe's eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 4, s. 472–489, <<https://doi.org/10.1191/0309132504ph498oa>>.
- L Lakoff, George (2006): *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda.
- Lakoff, George – Johnson, Mark (2002): *Metaforý, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Loke, Beverley – Owen, Catherine (2022): Mapping practices and spatiality in IR knowledge production: from detachment to emancipation. *European Journal of International Relations*, Vol. 28, No. 1, s. 30–57, <<https://doi.org/10.1177/13540661211062798>>.
- M Mates, Leo (1967): Společenské podmínky politiky neangažovanosti. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 2, No. 2, s. 34–48.
- Müller, Martin (2020): In search of the Global East: thinking between North and South. *Geopolitics*, Vol. 25, No. 3, s. 734–755, <<https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1477757>>.
- N Neuman, Iver (2014): International Relations as a Social Science. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 1, s. 33–350, <<https://doi.org/10.1177/0305829814539860>>.
- O Ort, Alexandr (1966): Mezinárodní vztahy a politická věda. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, číslo 1, s. 62–67.

- Ort, Alexandr (1968): Jsou mezinárodní vztahy vědou? *Mezinárodní vztahy*, Vol. 3, No. 1, s. 62–68.
- Ort, Alexandr (1969): Meze a možnosti výzkumu míru. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 4, No. 4, s. 53–57.
- P Petr, Vladimír (1969): Otázka racionalizace tvorby zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 4, No. 1, s. 3–20.
- Plaček, Štěpán (1966): K problematice studia politiky a mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, No. 2, s. 49–54.
- R Redakce (1967): Redakční diskuse o výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 2, No. 1, s. 48–58.
- Růžička, Jan (2016): Výzkum mezinárodních vztahů na semiperiferii. Úvahy k padesátému výročí časopisu *Mezinárodní vztahy*. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 51, No. 1, s. 30–40.
- S Soják, Vladimír (1966): Problémy výzkumu soudobých mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, No. 1, s. 68–77.
- Soják, Vladimír (1968): O nových rysech výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 3, No. 3, s. 55–56.
- Soják, Vladimír (1969): O teorii mezinárodních vztahů v socialistických zemích. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 4, No. 4, s. 44–52.
- Soják, Vladimír – Hruza, Miloslav (1987): K 30. výročí výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 22, No. 7.
- Š Šedivý, Jaroslav (1966a): Podmínky a hlavní cíle československé zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, No. 1, s. 3–16 (zastavené vydání).
- Šedivý, Jaroslav (1966b): Výzkum míru. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, No. 4, s. 61–63.
- Šedivý, Jaroslav (1967): Ke studiu československé zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 2, No. 4, s. 54–58.
- Šedivý, Jaroslav (2007): Mezinárodní vztahy. První pokus o odborný čtvrtletník k nové vědecké disciplíně. In: Drulák, Petr – Kratochvíl, Petr (eds.): *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: od ÚMPE k ÚMV*. Praha: ÚMV, s. 55–72.
- Šedivý, Jiří (2002): Sřet identit? USA a Evropa po 11. září. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 37, No. 4, s. 5–25.
- Šnejdárk, Antonín (1966): K vývoji výzkumu mezinárodních vztahů v Československu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 1, No. 1, s. 4–16.
- T Trubina, Elena – Gogishvili, David – Imhof, Nadja – Müller, Martin (2020): A part of the world or apart from the world? The postsocialist Global East in the geopolitics of knowledge. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 61, No. 6, s. 636–662, <<https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1785908>>.
- W Waever, Ole (1998): The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Development in International Relations. *International Organization*, Vol. 52, No. 4, s. 687–727, <<https://doi.org/10.1162/002081898550725>>.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Weiss, Tomáš – Kořan, Michal – Beneš, Vít (2016): Hledání českého místa ve světě na stránkách Mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 51, No. 1, s. 83–101.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

NOTE

I would like to thank Jan Daniel for his valuable comments on an earlier version of the article.

AUTHOR BIOGRAPHY

Prof. Ing. Petr Drulák, PhD, is Professor of International Relations at the Department of Political Science at the Faculty of Arts of the University of West Bohemia in Pilsen. He served as Ambassador of the Czech Republic to France, Deputy Minister of Foreign Affairs and Director of the Institute of International Relations. His areas of expertise include European integration, international relations theory, Czech foreign policy, discourse analysis and political ideologies. He authored dozens of scholarly articles, several textbooks and monographs, including the first Czech textbooks on foreign policy analysis, international relations theory and political science research methodology. In 2022, he published a monograph *Podvojný svět* (Academia) and a study *Technocracy that fails: a Czech perspective on the EU* (*Journal of International Relations and Development*). He writes for *MF Dnes* and *Argument*.